

Живеем във време, протичащо под знака на желанието за интеграция на европейските народи, налагащо обединяване около общи ценности, приемливи за широк кръг култури. Ценностите са идеализираната всеобщност, съществуваща като аналог на трайното, инвариантното в битието, резултат от културно-историческия процес на очовечаване на човека като човек. Общочовешкият характер на нравствените ценности се обуславя от факта, че във всички форми на нравственост са се съдържали всеобщи моменти, изразяващи човешката социабилност на индивида.(7)

Тревожна е, обаче, констатацията в световен мащаб, че днес, когато средствата за комуникация нараснаха неимоверно много и се усъвършенстваха, все по-остро се усеща отчуждението на човек от човека и недостигът на личностно общуване. Все по-често ставаме свидетели или слушаме за грубост и насилие, за престъпления и нехуманни отношения между хората. Тази тревожна истина ни изправя пред необходимостта да обърнем специално внимание на нравственото възпитание на децата в детската градина, защото както казва Ф. Даскалова в своята “Книга за възпитанието на детето от раждането до училище”, ако “тигърът си остава тигър, а змията – змия, то човекът е заплашен да се дехуманизира”. Логично е да се запитаме в такъв смисъл, какво от това, че детето е усвоило много знания, че утре то ще може да борави свободно с всякакъв вид сложна техника, ако то не израсне просто “човек” и не може да общува по “човешки”.

Предучилищната възраст е период, в който се полагат основите на духовното изграждане на личността. Предучилищното детство има особено значение в процеса на приобщаване на човека към нравствените ценности. През този самоценен период детето проглежда в света на “доброто” и “красотата”, научава какво “трябва” и какво “не трябва” да прави, т.е. това е периодът на въвеждане на детето в социалните отношения. В този период на морална социализация на подрастващите свое отговорно място заема и детската градина. Тя предоставя възможности на детето да приложи усвоеното от възрастните в детско общество, в конкретни отношения и постъпки. В детската градина се създават педагогически условия за обогатяване социалния опит на децата и за облагородяване на детската душевност.

Изхождайки от императивите на съвременното, ние потърсихме присъствието на общочовешките нравствени ценности в детските представи за доброто. Изследвани бяха 22 деца от една възрастова група,

4 – 5 годишни, посещаващи ЦДГ “Светулка” в гр. Шумен. За целта използвахме

методиката на Надежда Витанова и колектив (4), според която основен диагностичен метод е стандартната беседа. Целта на беседата е да се установи степента на овладяност на нравствените понятия. В нашия случай – да се установи какво съдържание влагат децата в нравственото понятие “добър”. Отговорите на децата отразихме в индивидуални протоколи съобразно изискванията на цитираната методика.

Анализирайки проведените беседи, регистрирахме следното: Детските представи за доброто се свързват с това да си послушен – да слушаш мама, татко, учителите; да не се биеш; да не правиш пакости; да не дразниш децата; да правиш добри неща.

Количественият анализ на детските представи за доброто сочи нисък процент на децата (около 14 %), даващи обобщено тълкуване на понятието. Аргументацията при обяснение на съдържанието на понятието добър е сведена до един аргумент.

При включване на понятието в оценка на другарче, децата се обосновават с конкретни прояви на посоченото от тях дете, т.е. с показаното от него поведение в детската група. Три деца от групата са посочени с голяма честота, което говори, че останалите деца са доловили и почувствали тяхната доброта в процеса на общуването и играта.

Сравнявайки отговорите на децата с поведението им в детската градина, установихме, че точно буйните и невъздържаните, проявяващи понякога грубост, посочват, че да си добър, значи да не се биеш и да не правиш лошо на никого. От това следва, че усвоените нравствени знания и представи все още не са се превърнали в регулатори на поведението им.

Въз основа на посочените емпирични резултати направихме следните изводи:

1. Детските представи за доброто са бедни, ограничени по действие в кръга на връстниците и близките възрастни – родители, учители.
2. Децата натрапчиво асоциират добротата с послушанието, откъдето прозира стилът на взаимоотношенията между възрастните и децата, потискащ детската активност.

3. Присъствието на боя в детските представи за доброто, регистрирано на второ място по честота след послушанието, предполага наличието на агресивност в междудетските отношения като стресогенен фактор.

4. Децата разбират съдържанието на нравственото понятие “добър”, но не познават нравствените качества, които трябва да притежава човекът, за да бъде добър.

Посочените изводи определиха целта на нашата опитно-изследователска работа – обогатяване и разширяване на детските представи за доброто, свързващи се със съчувствие, отзивчивост, помощ, обич, зачитане и уважаване на личността на другия.

Основни, водещи положения в педагогическата ни практика бяха:

1. Възпитанието е субект-субектно взаимодействие, в което субектите взаимно се обогатяват, превръщайки общочовешкото в субективно-личностно притежание. (3)

2. Приобщаването на децата от предучилищна възраст към общочовешките нравствени ценности е аспект на моралната социализация, реализиращо се в непосредствено взаимодействие с конкретната културна среда. (8)

3. Успешна стратегия в процеса на приобщаване на децата към общочовешките нравствени ценности е не тази на директното им налагане, нито пасивната позиция на страничния наблюдател, а стимулирането на детската активност и самостоятелност при решаването на нравствени противоречия в реални и преднамерени ситуации. (2)

Формирането на нравствения облик на детето се осъществява в цялостния педагогически процес – във всички дейности и с всички средства и с достъпни за децата изкуства. Детската художествена литература е едно от резултатните и емоционални средства за приобщаване на децата към общочовешките нравствени ценности. Тя е едно от изкуствата, с които те се срещат най-рано в своя живот. С

литературните си творби големите писатели и поети неусетно водят децата в света на прекрасното, но не само като съзерцание или възхвала на красотата в природата и в живота, а и като размисъл за красивото и доброто в човешките взаимоотношения. Затова, като основен градивен елемент в нашата работа, използвахме художественото слово – българска и чужда класическа проза и поезия, народни приказки, пословици и поговорки, като имахме предвид следното:

а. Силното въздействие на художественото слово върху децата със своята образност и конкретност;

б. Оптималната индиректна изява на възможностите на сугестивната функция на речта, превръщаща се в средство за внушаване на идеи, образи и начини на поведение;

в. Високите възможности на литературната творба за обогатяване на детските чувства, за разширяване на знанията и представите на децата.

Литературните произведения подбрахме из творчеството на авторите Ангел Каралийчев, Елин Пелин, Георги Авгарски, Славчо Ангелов, Надя Трендафилова, Трайко Симеонов, Петър Бобев, Радка Александрова, Лада Галина, Виталий Сутеев, Братя Грим, Шарл Перо и други, и от богатата съкровищница на народното творчество. Съобразихме се с критериите за достъпност, висока художествена стойност – богатство на езика, образност, емоционалност, освободеност от идеологеми; наличие на нравствен конфликт или на ситуации, илюстриращи прояви на съчувствие, помощ, обич и уважение към личността на другия.

Въздействието на литературната творба върху личността се осъществява чрез нейното възприемане. Съвременната естетика изучава художественото възприемане като комуникативен процес, осигуряващ съчетание на двете изисквания при възприемане на художественото слово – да се разбере и почувства литературното произведение. Съобразявайки се с това, ние се постаряхме да усъвършенстваме методиката на работа с художествения текст, като разнообразихме методите, похватите и средствата при общуването с художествената творба. Така създадохме оптимални педагогически условия за активна познавателна и мисловна дейност, която целенасочено да води децата към феномена на “рефлексивното осъзнаване”, т. е., на основата на усвоените знания, оценки и умозаклучения за постъпките на литературните герои, децата да градят модели за адекватно собствено поведение в нови житейски ситуации. Ценен

принос в това отношение имат интерактивните методи на педагогическо взаимодействие в процеса на обучението – дискусията, ценностно-нормативната игра, автодидактичната игра, психотехническата игра, оценъчно-говорната ситуация, словесно-логическата задача, словесно-творческата задача и др.

Оценъчно-говорните ситуации се оказаха ефективен метод за осъзнаване на познавателни обекти от междуличностното общуване. Решаването от децата на заложената в тях познавателна задача предполага “пренос” на знанията от игрова в реална ситуация, създава възможности за игрова корекция на детските оценки в процеса на осмисляне постъпките на литературните герои, като се отделя специално място на мотивационния елемент. Оценъчно-говорната ситуация дава възможност на детето да се ориентира и изрази своето отношение към решението на познавателната задача от авторитетна за него личност и провокираната постъпка. Целта е, то да се абстрахира от чуждото авторитетно мнение, да се стимулира способността му за самостоятелно мислене и поведение, както и изграждане у него на способност за социална ориентация. (6)

След едногодишна целенасочена работа с художествената литература направихме повторна диагностика съгласно описаната методика. Анализирайки проведените беседи, регистрирахме, че представите си за доброто децата свързват с това:

- Да помагаш на другите;
- Да правиш добрини;
- Да уважаваш децата и възрастните;
- Да говориш културно;
- Да се държиш добре, да не се биеш и да не крешиш;

- Да си послушен – да слушаш мама, татко, учителите ...;
- Да обичаш родителите си и приятелите си;
- Да не правиш лошо на никого;
- Да си отзивчив към другите;
- Да не обиждаш децата;
- Да помагаш на хората в беда;
- Да не замърсяваш улиците – парка ...;
- Да се грижиш за животните;
- Да си отстъпваш играчките на децата, ако те помолят;
- Да не си груб с децата;
- Да защитаваш слабите;
- Да правиш така, че другите да не ги боли;

- Да си внимателен към всички;
- Да си подреждаш играчките след игра;
- Да си вежлив и ако някой има празник – да го поздравиш.

Количественият анализ на детските представи за доброто сочи нарастване (повече от три пъти) на броя на децата, даващи обобщено тълкуване на понятието “добър”, което, изразено в проценти, показва рязко повишаване в сравнение с изходното равнище – от 14 на 40% при повторната диагностика. Броят на аргументите при обясняване на съдържанието на понятието “добър” е нараснал от 1 на 2, в някои случаи – дори на 3 аргумента.

Сравнявайки получените резултати с тези от изходното равнище, регистрирахме следната динамика на процеса:

1. От конкретни към по-обобщени представи за доброто.
2. От позоваване на един към два и повече аргументи.
3. От фрагментарност, конкретност и ограниченост на представите, към разширяване, обобщаване, излизане от рамките на конкретната близка социална среда до сближаване с общочовешките идеали за доброто.

Присъствието на отзивчивостта, нежността и уважението към другите, както и на готовността за защита и помощ на нуждаещите се, доближава детските представи за доброто до общочовешките нравствени ценности и по-конкретно – до разбирането за съчувствие, обич, зачитане и уважение на човешката личност като висша ценност.

Безспорен факт е, че интересните и разнообразни срещи с художественото слово внасят своя дял в цялостното развитие на детето, в неговото духовно израстване. Възпитателната сила на художествената литература се корени в нейната жизнена убедителност и емоционална действеност. Художественото слово като форма на отражение на действителността, чрез художествените литературни образи, помага на децата да опознават живота, взаимоотношенията между хората и техните постъпки, възпитава морални и естетически чувства у тях. То съдейства за разширяване кръгозора на малките и в същото време им помага по новому да преживеят редица събития от обкръжаващата ги действителност, възпитава у тях определени отношения към това, което ги заобикаля. Тези отношения и морални оценки имат несравнимо по-голямо възпитателно влияние, отколкото оценките, които наготово се съобщават и усвояват.

Художествената литература дава възможност за вътрешно съучастие в такива ситуации, които излизат от границите на непосредствения жизнен опит на децата, т. е., разнообразява начините на задоволяване на тяхната потребност от активни действия и ги обогатява с нови нравствени понятия и представи. Това обяснява възпитателния характер на детската художествена литература. Както пише Белински, "... художествените произведения за деца се създават не само да забавляват малките. Те са източник на знания, образец за подражание, извор на морални и естетически ценности, те възпитават подрастващите, а възпитанието е велико дело – то решава частта на човека". (1)